

Pejja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja
novi sad — godina XXX

cena 60 dinara
novembar '84

broj 309

borislav pekić / novi jerusalim

»Decenije prolaze, ožiljci i radne prošlosti zaceljuju se zaувек. Za to su se vreme neka ostrva Arhipelaga raspala i prekrilo ih je polarno more ništavila. Ali jednog dana u budućnosti, Arhipelag, njegov vazduh, kosti njegovih žitelja, smrznute u kristalu leda, biće otkrivene od naših potomaka kao neki neverovatni salamandri...«

(A. Solženicin, »Arhipelag Gulag»)

Kostur pacova otvorio mu je oči.

On, razume se, ništa ne bi značio da je u ledenoj špilji naselja Novi Jerusalim, u koju se smrzlo podzemno sklonište protoljudi, nadjen sam; ili s ostacima drugih pacova. Ali, iskopan je s kosturom čoveka, i to je arheološkom pronalasku davao vrednost, u povesti Prvog čovečanstva ravnu otkriću Troje. Skeleti su bili čvrsto pripajeni jedan uz drugi – životinja duboko u karličnom pojasu čoveka kao u kakvoj koštanoj kolevki – a oboje u hibernirajućem zagrljaju kristala severnog leda već milionima godina, jamačno još od 1999. i propasti sveta kojem su pripadali. Tačno koliko nije se moglo znati, jer se računanjem vremena odavno prestalo.

I upravo položaj bezograničnog poverenja i međusobne upućenosti tih fosila izumrlih vrsta, čije bi se smrtno neprijateljstvo i sada pamtilo, da je sećanje dopušteno, da se pamtitи može i ume, da se o predistoriji Drugog čovečanstva išta pouzdano zna, a ne samo s gnušanjem naslučuje, davao je dirljivom prizoru smisao koji je ohrabrio Arbove nade da je u predvorju veličanstvenog i za njegov, takođe umirući, svet spasonosnog otkrića.

Jer kad su pripadnici i uživači ove civilizacije živeli sa zverima, što su ih sve ostale, i prethodeće i sledeće, prezire, progone, u najmanju ruku zloupotrebljavale, kad su sa najgadnjim primercima faune spavaljili, jeli, bratimili se, kakvi su tek morali biti jedni prema drugima?

Svakako neuporedivo bolji nego danas, kad se ljudi ni jedni za druge ne interesuju, i odavno se zaboravilo kad se poslednja živa životinja srela i ubila, a one zatvorene u nestvarne zoološke vrtove hologramskih simulatora već blede, te je potreban oštar viđ da se u njima bivša mačka razlikuje od nekadašnjeg psa.

I pre toga je u istraživanjima Polarnog kruga imao uspeha, posle su došla još bogatija, za njegovu revolucionarnu antropološku ideju presudniju iskopavanja, i uopšte je ceo Severni lokalitet, Arhipelag neobične prostranosti i razudenosti, sa svojim potonulim rudimentarnim naseobinama, na absolutni minimum svedenom materijalnošću, koja bi i laiku, a ne njemu, naučniku (jednoum naučniku na svetu, u stvari), otkrile Duh i Duhočnost kao osnovno naćelo epoha, sa svojim čudesnim saobraćajnicama bez početka i kraja, pa, izgleda, i bez svrhe, otvorenim crvenim tornjevima na svakoj strani sveta, što je moglo ukazivati jedino na bezograničnu toleranciju vladajuće vere, neobičnim gradilištima, na kojima se, očevđno, osim gradiličke volje, ništa nije gradilo, spomenicima koji ništa poznato nisu predstavljali i tako se uzdizali do nedokucive univerzalnosti, bodiljkavim žičanim ogradama, nesumnjivim simbolima neke neraskidive duševne zajednice, a iznad svega zajedničkim masovnim grobnicama, potresnom, ali i radosnom slikom žudnje da se jedno srećno zajedništvo iz života i u smrt prenese, sve je to bio neoboriv dokaz da njegov mutantski svet nije najbolji, kako se mislio, da čak ni dobar

nije, da je, zapravo, od svih mogućih najgori, i da se u pogledu traženja, postizanja i vrednovanja ljudske sreće i konačnog definisanja idealnog opstanka, od toliko preziranog Prvog ili Protocvečanstva, mnogo još moglo naučiti, pa ipak su ova dva nežno, ljubavnički isprepletena kostura, bića bezmalo sršala u prizor savršene međuzavisnosti i medupredaje, smrznute u kristalu večnog leda, ostala njegovom najdragocenijom arheološkom usponom, zlatnim pečatom na priči njegovog naučnog života.

Obraćao se toj slici idealnog humaniteta kad god bi mu, kao sada, ponestalo snage i potrebna bila obnova istrajnisti, iscrpljenje besuspješnim fraganjem za čovekom kome će poveriti svoje otkriće – pa možda, ako na razumevanje naide, s njim obnoviti izumrli način života, koji će se onda, silom neodoljivog primera, raširiti celom planetom i vratiti joj nekadašnji sjaj – stvorenjem, uz čiju će prijemčivo misao njegova jevandeoska tajna srasti kao ona dva skeleta, koštane konstrukcije minute sreće, od zaborava sačuvane u polarnim mečavama dalekog severa.

Traganje za takvim bićem, premda stvarno kraće, činilo mu se neuporedivo dužim – valja što je bilo uzaludno – i od istraživanja na terenu, a ova su mu uzele oko sto godina, i od vremena potrebnog da se tragovi drevne civilizacije razvrstaju, ispravno shvate, naučno protumače i logički usaglase u nov koncept života, što je odnело narednih sto, ukupno dvesta od pet stotina godina, na koje je, u najpovoljnijem slučaju, smeo da računa. Uprkos utisku nelzmerne dužine, traganje za čovekom kome će se tajna poveriti nije mu moglo potrošiti više od pedeset, računajući, pre ove ekspedicije, i neuspela pokušaje da se do njega, bilo kojeg čoveka, uostalom, dospere auditivnim i vizuelnim komunikacionim uredajima, van upotrebe još od doba u kojem je za meduljudskim saobraćajem nestalo najpre potrebe, zatim želje, najzad i načina, ili se to dogodalo nekim drugim redom, više se nije sećao.

Račun je bio nesiguran. Bez merenja vremena, za šta, osim nepouzdanog pojedinačnog pamćenja, genetički, uostalom, nezainteresovanog za prošlost, sredstva nisu postojala, pa se služio ingenioznim kalendarom zatećenim po zidovima iskopane protocivilizacije (ukrštenim šarama ugraviranim nekotkom, za svaki dan okomita crta, svake nedelje prevučena vodoravnom), bez smisla za sled, proticanje, naizmeničnost, ništa se u vreme nije moglo smestiti, ništa duž vremena rasporediti, ništa u pamćenju zadržati, pa ni medusobno povezati u ono što je, nazvana kausalnošću, provodeno čovečanstvo držalo na okupu, a potom iznenada, u jednom jedinom danu, uništilo, i držeći ga, izgleda, u mreži međuzavisnosti uzroka i posledica, samo da bi ga lakše uništilo.

Sad je bio uveren da je njegovo lutanje završeno i da se nalazi pred ciljem. Vest o humanoj enklavi na pustom otoku blizu zapadne obale Prvog kontinenta, usamčenjem ostravljanju između nekoliko bezbedno od života ispravljenih mora, moral je biti ona očekivana, prava, ako je i jedna uopšte još mogla da bude.

Cim se, sa odabranom kibernetском pratnjom, iskrcao iz helikola, sa zadovoljstvom je ustanovio da se mogućnosti ljudskog života na ostrvu ništa ne protivi. Kao i svuda na planeti, priroda je te-

PISANJE UČI RAZUMEVANJU
razgovor s b. pekićem

DAVO I REČOTVORCI

kručonih
kljun
maljević
hlebničkov
matjušin

KLOKOTRIZAM

Situacija ne stajanje

andreevski

barthes

denegri

devide

donat

dordžević

karahasan

kulenović

milić

morgenstern

parun

pinjera

rivič

tucić

meljno, metodično uništena. Fauna, privremeno izmakla istrebljenju, povukla se u zemlju, puštajući na površinu samo najneupadljivije i najpotornije insekte, veštake mimikrije, i buve, pratice večnosti. Retka se flora vratila mahovinastim prapočetcima ili je podsećala na svoje nejasne hologramske snimke još samo uglijenisanim, lomljivim skeletima. Zemlja je imala sablasnu boju ugašenog kreča, a njen stene u sitniz raspaljado i pod slabijim udarima vetra. U škrapama i vrtačama gušile su se vode bez kiseonika, a suvimi koritima bivših reka, pomarnim avetima slični, dizali kovitlaci modele prašine. Ništa čoveku ovde nije smetalo da se razvija i usavršava svoju dragocenu samoto.

Ništa osim jednog još uvek vitalnog parčeta zemlje, otkrivenog u blizini logora dan po iskrcavanju. Premda na ograničenom prostoru nečega što je u varvarska vremena moralio biti pašnjak ili neki isto tako nekoristan otpadak tla, ispružen do kržljave ivice polusasušenih brestova, iza kojih su se, guse, teške kao smola, vukle izdišće struje prapotoka, priroda je ovde živila kao da čoveka nema, ili da je se on ne tiče. Da smesta ne sedne u helikola i odeli zadržala ga je očiglednost da je taj život bio jedva primetan, da je, u stvari, i on nestao. A uz to je bio, sveden na ništavan prostor jedne izrovane utrine, nemoćan da veličanstveno mrtvilo prilagođenih zona ostrva zarazi životom koji mu je i samom nedostajao.

Njegovi roboti nisu delili to mišljenje, nisu držali da je pašnjak baš toliko bezopasan. Znali su, naime, da je regeneraciona moć prirode jedva nešto manja od njihove da se u nedogled usavršavaju, i da je jedan jedini pupoljak na nekom slučajno zaostalom drvetu, samo ako mu se ostavi vremena, dovoljan da na planeti ponovo uspostavi režim surove haotičnosti i čoveka vrati u ropstvo njenim ne-predviđljivostima.

Smesta su hteli da pašnjak pacifikuju standardnom kombinacijom mehaničkog gaženja i injekcija letalne doze radioaktiviteta, ali on nije dozvolio.

U robotima je bila deponovana kodifikovana memorija Vrste, povest njenih mutacija, poreklo načina života kojim su živeli, objašnjenje sloma Prvog čovečanstva, sumnja je – drukčije od nasledenog ljudskim predanjem, pa možda i nešto što se bitno ticalo Novojerusalimske protocivilizacije, čiju je nadhumnutu toplinu morao sačuvati čak i led, i što je taj slom, kako je opisivan, dovodilo u pitanje. Za to je trebalo imati samo pravi ključ, a on ga nije imao. Niko od mutanata nije ga imao. Kao da je taj ključ, pošto se memorija ispunila i zatvorila, bačen u prirodu da sa njom propadne. I pre nego što ga nade, duboko u sebi kao njenom otetom delu, ili u njoj samoj, možda baš na ovom bednom pašnjaku, čiji je inat krio neku svrhu, poruku, tajnu, neće moći da ga se liši. A ni robota, ma koliko želeo, jer ključ je, bar njegova kopija, mogao biti i u njima.

Kao i svi mutanti, za prirodu nije mario. U tome je malo bilo ličnog, jer iskustvo s njom, osim u obliku nepostojanog leda, neke vrste očvrslog privida, jedva je i imao. Ali bio je himera, protoljudski jezikom – štamparska greška u laboratorijskoj rekombinaciji roditeljskih gena, nepredviđena retrogradna mutacija u strogo kontrolisanom progresivnom mutiranju vrste, neka mutna i neobjašnjiva verzija u stalnom napredovanju Drugog čovečanstva prema savršenstvu pojedinačne samodovoljnijosti. Bio je prvi naučnik u toku eona odvikavanja ljudi od korisnih radova i razmišljanja – prepunjenim mašinama, programiranim da nikad ne dopuste situaciju u kojoj bi ljudska ruka, um, volja, bilo kakvo osobno učešće nekog humanog svojstva, ponovo bilo potrebno – i od svih se drugih mutantata, međusobno sve udaljenijih u sve savršenijem razlikovanju, i sam razlikovao, ali na jedan do sada nečuven, pa i opasan način: rođen beše sa smislom, nepoznatim savremenicima, da čak i u najvećim razlikama nalazi izvesne podudarnosti, sa žudnjom da ove ujedinjuje – i to u epohi idealnog razjednjava – s drugim istovetnostima, kako bi iz hotimično rasturenih parčica nekadašnje Celine ponovo uspostavio jedinstven Svet, opet sposoban da pamti i spreman da se nastavlja, svet koji neko Treće čovečanstvo neće dopustiti, i u čijoj se urođenoj trajnosti ništa iz početka neće počiniti. Zaticanje prirode u dubljem, mada neobjašnjivom odnosu s pripadnicima novojerusalimske ledene civilizacije – zajednica čoveka i pacova bila je njegov nepotpun ali približan model – navelo ga je na savladavanje genetske odvratnosti prema svemu što robotskom pseudourukom nije stvoreno, što nije veštacko, smisljeno i ne drži se principa da je „život kopija maštine koja rđavo radi, a čovek slika robota koji nije usavršen“, i uputilo na proučavanje

prirode, kad god je bio u prilici da je u ma kom vidu i obimu sretne.

Dešavalо se to, doduše, vrlo retko, ali se dešavalо. Desilo se i sada kad je iznenada, umesto očekivanog sivila mrtvog pejzaža, ugledao živo polje, po kojem je drsko cvetao žuti maslačak. Blistalo je na mutnom suncu zlatnim sjajem, nesvesno svoje odbojne ružnoće. Kao dementni bogalj, veteran mnogih izgubljenih bitaka, koji se ponosi patrlijama.

Sva je priroda, dok je još postojala, bila takva. I najružnija, kakva je večinom, i ona što se, prilagodila čovekovoj mašti, bez gadenja, ravnodušno mogla gledati, posedovala je bezočnu, arogantnu samouverenost samostvorenog. Što je pravo, dobro, veštacko, zavisilo je od nečega izvan sebe, klasifikovalo se prema spoljnim kriterijumima koji su određivali vrednost tvorevine uvek u odnosu na neku drugu iste vrste, ili prema svrsi, ako uzrok nije postojao, i u svakom se pogledu moglo uporedavati. Potom se nije mogao poređiti sa brdom, ni vodopad sa šumskim čestarem. Od analogije između mora i jezera nije se dobijalo ništa osim zaključaka da su oba napunjena beživotnim vodonikom i kiseonikom u odnosu dva prema jedan. Od dva kamena nije vredelo reći koji je bolji, čak i da se to moglo. Zvezde su se besmisleno okretale praznim sferama, ravnodušne prema Zemlji, koja, sa svoje strane, za njih nije ni znala, sve dok im čovek nije našao smisao upravo u stvaranju te zemlje, metalne materice svoje Vrste. Priroda je zavisila jedino od sebe, nemajući za svoje proizvode nikakve standarde, uzore, ni pravila koja veštackim tvorevinama obezbeđuju svršishodnost, harmoniju i lepotu. U njoj su vladali Slučaj i Haos, u ljudskom svetu uzrok i posledica očajanja, u njenom temelju okrutne ravnodušnosti dogadanja.

A što je u toj ravnodušnosti novojerusalimski ledeni protočovek mogao da nade, šta ga je uz prirodu vezivalo, sjedinjavalo s njom da je brisalo svaku razliku između čoveka i pacova – po pretpostavci osnovu ljudske istorije – da je on, Arno, kosture te istorije vadio iz šupljina uglijenisanog drveća, iz podzemnih prostorija, koje su, dok su funkcionalne, bar do kolena morale biti potopljene vodom, ostalo je još jedinom zagonetkom u, inače logički besprekornom, tumačenju Novog Jerusalima.

Nešto kasnije, stajao je na vrhu golog brežuljka, s kojega se perutao trošan kamen, rukom zaklanjujući oči od odbijeska zalažećeg sunca na metalnim plećima robota upućenog u izviđanje. Vreme do njegovog povratak – nadeo se sa vešću da je drugi čovek nadem – proveće s pašnjakom.

Očekivao je nezadovoljstvo mašinske pratnje, programirane u neprijateljstvu prema prirodi kao antagonom načelu kreacije, iz kojega je izuzet jedino čovek, jer nije više radan već modeliran u placentarnim simulatorima, uz nadu da će se, u dalekoj budućnosti, lišen i poslednje iskre gnusnog, smrtnog života, i on primaći besmrtnom savršenstvu i sterilnoj čistoti kibernetika. On se na tih i otpor, otpor pokornih, odavno navikao. Trajao je skoro dvesta pedeset godina, ako je verovati ukrštenim crtama na njegovom primitivnom kalendaru, u kojem je, jedinom mestu na planeti vreme ponovo bilo uspostavljeno. Što je jedini od svih mutantata radio, nečim se uopšte bavio – premda, kraj robota, ničemu stvarno nije bio potreban – za pozorenje je sasvim bilo dovoljno. Što je to čime se bavio bila arheologija, protonauka nerazlučno vezana za fenomen vremena, činilo je nevolju još gorom. Pri tekućem znanju o prošlosti vrste – bez prevaratrničke korekcije u njegovom otkriču – i svešteti da je ta prošlost morala biti kakva je bila (premda se uistini kakve je bila nije znalo), da je u kataklizmu morala završiti, jer, inače, ne bi bila (takva (ako je, naravno, bila), baviti se njome u ma kojem vidi, pogotovo arheološkom, gde je ona, kao uzročna, početna, primordialna, istodobno i najkobnija, moglo je, u ovom nadistorijskom i bezistorijskom svetu, značiti samo tešku procesnu konfuziju u mutiranju genetičkog metarijala, od kojega je on, Arno, proizveden, a da još ima neke vlade, vlasti, zakona ili ma kakve prinude, da danas svaki čovek nije samostalno, svoje čovečanstvo, hermetički izolovan od svakog drugog čoveka-čovečanstva, značili da bi njegova izuzetnost i ozbiljne lične neprilike. Ali, iz tog neprirodnog rada izvesti monstruozan zaključak o nesavršenosti, čak i promašenosti mutantskog načina života, o nadmoćnosti protoljudskog, ako se ovaj gleda kroz svoj najviši model, smrznut u ledu Severa, bilo je sasvim izvan kompjuterske moći poimanja njegovim robota. Želja da se čudovišno otkriče obelodani – kao potreba da se

bito kome bilo šta saopšti, već hiljadama godina neosećana, već i sama čudovišna – prevršila je meru ugradene strpljivosti čak i mrtvih mašina.

Samo, protiv nje one ništa nisu mogle preduzeti. Sprečavao ih je tročlan princip A.S.I.M.O.V., još u zuri Simulacione ere ugrađen u svaku kibernetsku tvorevinu kao večni princip: pod svim okolnostima, i do samouništenja, roboti su morali da se pokoravaju i da ga štite, osim ako bi podigao ruku na drugog čoveka (što je, kako se nije znalo gde su ti drugi ljudi, jedva bilo moguće), ili na sebe, ako bi zahtevaо da se u samoubistvu pomognu ili da se u njemu ne sprečava. Predosećao je, međutim, da baš u ovom izuzetku roboti jednom mogu nazreti mogućnost da se odupru njegovim ekscentričnostima. Jer, ako se atak na mutantski ideal, ugrađen u samu srž mutantskog načina života, protumači kao »dizanje ruke na sebe«, aко se pokušaj ubistva tekuće civilizacije otkričem njene besmislenosti shvati kao samoubistvo – ubica bi time i sebe umorio – onda se možda može, čak i po dva osnova, sprečavanje i ubistva i samoubistva dobiti razrešenje od Asimov-zabranu i preduzeti nešto. Tako ili tako nekako moraće njegovim gvozdenim tutori razmišljati. No, slučaj je bio bez preseданa, iako se do takvih ideja i dode, zahtevaće njihova realizacija dugotrajne i zamršene refleksivne kombinacije. On se nadeo da će proklamovanjem istine preteći njihov zaključak da ga u tome, upravo na bazi Asimov-principa, mogu sprečiti.

A dotele, nisu mu se smeli odupirati, niti ga sprečavati u delovanju ma kako bilo naopako. Nezadovoljstvo su mogli iskazivati jedino ubedljivanjem (a tu je bio imun, tu ga je štitila vlastita istina – pacov u naručju čoveka), ili trajavim obavljanjem arheoloških zadataka, nepostavljene u formi neopozive narredbe, čemu je, usled rasejanosti, ponekad bio sklon. Dok prijavi trik nije shvatio, prošao je pedesetak godina, čiji su naučni rezultati, upravo zbog takvih opstrukcija, bedni. Sad je trik zaobilazio koncentracijom ne samo na sadržinu, već i na formu naloge što ih je u vezi sa iskopavanjima ili konzervacionim tehnikom davao. Više mu se nije dogadalo da se, nesumnjivo s podmuklim predumišljajem, a ne nesrećnim slučajem, kako mu se predstavljalo, uništi jedan od ekstremno retkih pisanih dokaza superiornosti ledene civilizacije nad mutantskom, samo zato što je u pogledu metoda restauracije dokumenta bio neprecizan.

Srećom, dokumentat, očigledno proglaša u vidu uredbe, nije sasvim upropaćen. Roboti su, naime, tek težili savršenstvu, ali još ne behu savršeni. Da jesu, dokumenta više ne bi bilo. Okovo je ostao završni deo jedne faze, sudbonosne za ispravno tumačenje ondašnjeg, »ledenoga« načina mišljenja. Iz njega je koncept života u Novom Jerusalinu projektizao hologramski živo i jasno. Nekoliko godina je utrošio na prevod sačuvane rečenice na svoj jezik (jer je, verovatno, izlozani razvitak pojedinačnih logika kod svakog mutanta ponaosob morao doveći i do samostalnih jezika, kojima se ona jedino mogla izraziti i koji je bio nerazumljiv svim ostalim, ali je to mogao dokazati samo susret s jednim od njih, susret za kojim je renegatski žudeo ima već dvesta godina), suočen s brojnim semantičkim teškoćama, neizbežnim kad pojmovima jednog jezika valja objasniti pojmove sasvim oprečnog sveta, koji se, povrh svega, još i ne shvataju. Ali se isplatilo. Transkribovan, ostatak fraze je glasio:

poslaće se u podrum na četrnaest dana.

Da nije čudesne kosture već iskopao, da nije znao šta je u tom podrumu, i ako uspešno prevedena, rečenica bi ostala nejasna. »Slanje u podrum«, bez pacova, ne bi imalo nikakvog smisla. U podrumu su, srećom, bili pacovi. (Kritice, takođe. A nadena su i sledena legla vašaka i buva, dražesnih životinja, prvi spokojne, lenje, drugi živahne, vragolaste naravi, što su ih, izgleda, pripadnici vrste Zek – kako su ti ljudi sebe nazivali – uzgajali kao domaće prijatelje, čuvali na vlastitom telu i bez njih se nikud nisu micali.) Ujedinjeni kosturi čoveka i pacova, uz spomenute legla plemenitih subkulturna, opisali su mu nedvosmisleno, kao da im lično svedoči, sistem medusobnih odnosa koji su u novojerusalimskoj civilizaciji bili poželjni, a možda i vrhunac idealnog stanja, premda je bio svestan da nauka uvek mora biti oprezna i ne hitati s preuranjem zaključima, jer nije isključeno da su po neispitanim regijama planete, negde na jugu, zapadu ili istoku, sačuvani još napredniji Novi Jerusalimi, još savršenije forme ljudske sreće od drugovanja sa pacovima, vaškama i buvama. Slanje u podrum, među pacove, nije se smelo ocenjivati, ako je čo-

vek hteo da ostane naučnik, van konteksta već utvrđenih kriterijuma za sreću u toj ledenoj zajednici, pa je mogao imati samo dva logička značenja: da se time onome ko se u podrum šalje čini naročito dobro, ali i da se, iz nepoznatih razloga, ono može konzumirati samo u ograničenom vremenu, u datim primeru četraest dana.

Objašnjenje ga, premda logički besprekorno, nije zadovoljavalo. Bilo je u njemu nešto neprirodno. Dobro je, naime, iz njega proizlazilo kao privilegija. Izvesna prednost koja nije svima dana i koja se nečim moralna zasluziti, nečim naročitim, čemu je, jamačno, bio posvećen prvi, izgubljeni deo fraze. Novojerusalimjanin je u podrum slat za nagradu, a ne što je, makar i oročeno, uživanje u ekskluzivnom društvu pacova, bilo njegovo prirodno pravo. A to je, opet logički, protivrečilo dokazanoj idealnosti Novog Jerusalima. Zajednica u kojoj dobro nije opšte, urođeno, neotudivo pravo, nego se stiče i od ljudskih činova zavisi, pa se može ali ne mora uživati, nije idealna, premda prema savršenstvu smrebiti orijentisana, ako je stalno sve više pojedinaca u posedu tog dobra (bratstva sa pacovima), a sve manje onih koji su ga lišeni. A zajednica Novog Jerusalima bila je idealna. Svi su drugi nalazi na to ukazivali.

Materijalna kultura jedva da je i postojala. Njeni rudimentarni oblici – trošne drvene barake, neudobni ležaji, stolice koje bi danas služile za mučenje – zadržali su se, izgleda, još samo zato da Novojerusalimljane podsećaju na besmislen teret koji su se oslobodili kad su svoje težnje uputili čistoj duhovnosti.

Ishrana je bila puritanska. Vidan beše napor čitave zajednice da se jede što manje, kako bi se uslovi metabolizma potpuno preneli na paranormalne sile, i čovek konačno oslobođao fizisa. To je, razume se, bio ideal, teško ostvarljiv, ako ne i nemoguć. Pa ipak, raspologao je dokazima da su se mnogi Zekovi danima uzdržavali od hrane da bi to astralno stanje postigli, što je samo po sebi govorilo o čvrstini njihovih učenja i davalо nadu da bi jednog dana i taj krajnji cilj mogao biti ostvaren. A možda, mislio je, i jeste bio ostvaren. Svi su zatečeni mrtvi, ali kako su pomrli nije se znalo.

Posed nije postojao. Ono malo, uvek istih ličnih predmeta, što ih je kraj kostura zatačao – drvena kašika, prazna ulubljena konzerva ili igla od rible kosti – moglo je imati samo ritualnu vrednost.

Jedinstvo sa prirodom beše potpuno. Ono se nije vidjelo jedino u životu sa zverima, već i u opštih običajima. Vrlo često spavalo se u šumi, na ledu, bez ičega što bi omalo neposredno osećanje prirode. Tome je svakako doprinisalo i letnja očeva u predelima u kojima se živa spuštaла na preko četrdeset stupnjeva ispod nule. (Ona je, uザgred, dokazivala da su oni nadvladali i klimu, ne kao njihov primitivni svet tehnikom izolacije od nje, već regulisanjem telesne temperature snagom čiste volje, inače bi od hladnoće izumirali davno pre nego što bi dostigli ikakvo savršenstvo).

Rad je u tom svetu uistinu bio nešto osobito. U mutantskom obavljali su ga kiberneti, i on je uvek imao neku svrhu. U Novom Jerusalimu rad nije imao nikakvu svrhu, osim u sebi samom, čime je tekao onaj najdublji skriveni smisao što su ga sve civilizacije, i pre i posle novojerusalimske, uzalud tražile. Bilo je prosto neverovatno kako je mudrost svih tih uzastopnih ljudskih civilizacija, poput slepca kraj pune činije, prolazila pored jednostavne, gotovo prostačke očiglednosti da rad može imati smisla jedino ako ga u sebi ostvaruje, a u sebi ga može ostvarivati jedino ako je besmislen. (Rad sa svrhom, u međuvremenu, ostvaruje smisao u onome što se tim radom pravi). Smisao rada je, dakle, bio ekskluzivno u samom radu. Povremene i privremene koristi behu tek slučajan nusproizvod, za koji još nije bio načinio da li je pokrivalo neke stvarne potrebe te, inače, već u svemu zadovoljene zajednice – što je bilo po sebi protivrečno – ili je bio obična omaška u odgovarajućoj delatnosti.

Zabava u mutantskom smislu nije postojala. Zabava su, očigledno, bili isključivo drugi ljudi.

Rudimentarnost jezika Zeka dokazivala je sposobnost za parmentalnu komunikaciju. Ti su ljudi govorili malo, jer su mislili isto, a isto su mislili jer su jednako živeli. Govor je oduvek bio sredstvo za postizavanje snošljivog kompromisa u pogledu stvarnosti. (Kako je svaki mutant imao svoju stvarnost, govor im je služio da se o njoj sporazumeju sa svojim mašinama, koje su tu stvarnost održavale. U odnosu na druge ljudе nije im bio potreban, jer sa njima nikad nisu dolazili u dodir). U Novom Jerusalimu govor je isčezao iz suprotnih razloga: kako je za sve stvarnost bila ista, o njoj se nije imalo šta govoriti.

Potpuno odsustvo umetnosti potvrđivalo je, bez ikakve naučne rezerve, da je čovečanstvo u Novom Jerusalimu doseglo svoju arhaičnu težnju da sam život postane estetička kategorija, umetnička vеština koja će sve ostale učiniti izlišnim.

Odbacivanje odurne privatnosti, opake individualnosti i ubitačnog egocentrizma (svetih pojmoveva mutantskog sveta) činilo je od tih ljudi neraskidivu duševnu i telesnu zajednicu – otvorenu i svim životinjama – koja je zajedno živila i zajedno u grobu počivala.

I jedino što mu je ostalo nejasno, bio je njihov religiozni život. Nadao se, međutim, da će i njega shvatiti čim dešifruje dva pojma, očigledno kulturnog karaktera. Prvi je bio »furuna«, drugi »paraša«. Oba su označavala slične, tek veličinom različite, šuplje, cilindrične predmete od metala, u kojima se najverovatnije izražavala kako harmoničnost zajednice, tako i harmonija kosmosa. U svakom slučaju, bar je njihova opšta religiozna namena bila izvesna, ako se o samoj veri malo što moglo kazati, jer su ti predmeti stajali u svakoj odjaci Novog Jerusalima isto onako kao što su kućni bogovi i kumiri štitili domove najranijeg čovečanstva. (Raspologao je nepotpun kopijom jedne knjige, takođe u ledu Severa nadene, koja se zvala »Sveto pismo« i bila, očigledno, istorija nekog ranijeg nesavršenog sveta, jer je obilovala jasnim nasiljem i nejasnom filozofijom. U njoj su se pominjala mnogobrojna božanstva, ali Furune i Paraša nije bilo među njima. Novi Jerusalem je, međutim, našao. O njemu je pisalo:

»I odvede me u duhu na goru veliku i visoku, i pokaza mi grad veliki, sveti Jerusalim, gde silazi s neba od Boga. I imaše slavu božju, i svetlost njezina beše kao dragi kamen...«

Bio je zbog tog otkrića i srećan i tužan. Srećan što se proročanstvo ispunilo. I tužan što je tako kratko trajalo.

U svakom slučaju, tajna slanja u podrum na četvrtu dan se razrešila, silogistički čorsokak se otvorio. Ako se neko opštepriznato pravo – na sreću ili pravdu, recimo – ne ostvaruje, ne mora odmah značiti da se ono hotimčino uskršćuje. Tako bi nešto bilo prirodno u nesavršenoj zajednici. U idealnoj, to bi protivrečilo njenoj idealnosti. Kako je Novi Jerusalem nesumnjivo bio model savršenog društva, do neostvarljivosti nekog opštег prava moglo je doći jedino tako što za njega nisu postojali objektivni uslovi. (Prema njegovoj ekspertizи, u rđavoj protodržavi gladovalo se, jer je hrana loše distribuirana; u dobroj, jer je nije bilo. Za ljude to možda i nije činilo značajnu razliku, ali je za istorijsku nauku ona bila presudna). Jednostavno, pravu koje se inače priznavalo nije se moglo udovoljiti, jer za to nije bilo uslova. U ovom slučaju, gde su pacovi uslov sreće, zato što ih nije bilo dovoljno. Od te tačke zaključivanje je već teklo rutinski. Logički je sledilo da se, pri oskudici u pacovima, sreća mogla ostvarivati samo na smenu. Morala se deliti, iako je po prirodi i shvatnji ljudi Zek-civilizacije bila nedeljiva. Mogla se uživati samo od vremena do vremena. Ova, naravno, vrsta sreće, jer je imao dokazu da su ljudi, trenutno lišeni podrumskog uživanja u pacovima, u međuvremenu, dok su na svoje pacove čekali, bili usrećivani na druge načine. Visok osećaj za pravdu, po kojem ništa što živi sreće ne sme biti lišeno, pridodat beše opštim načelima mudre civilizacije Novog Jerusalima. Iz onog što je od prošlosti saznao, izvesno beše da je presudni problem Prvog čovečanstva – koji ga je, po svoj prilici i uništio – bio u usklađivanju opštег prava na sreću s opštim pravom na pravdu. U večnom ledu Severa, ova se prava najzad pod rukom uzela, protivrečje egzistencije je razrešeno, vekovni ideal postignut, krug se konačno zatvorio:

U Novom Jerusalimu svako je imao svoj trenutak s pacovom.

(Odlomak priče »Novi Jerusalem«, iz antropološke zbirke »1999«.)

pisanje uči razumevanju (razgovor s Borislavom Pekićem)

Uoči izlaska sabranih dela Borislava Pekića, (»Partizanska knjiga« – Bg.), redakcija je bila zainteresovana da napravi intervju sa autrom i, nakon nekoliko meseci, pristigli su nam odgovori iz Londona. Borislav Pekić, rođen u Podgorici 1930. godine, do sada je objavio sledeće romane: »Vreme čuda«, »Kako upokojiti vamprira«, »Hodočašće Arsenija Njegovana«, za koji je dobio NIN-ovu nagradu 1971. godine, »Zlatno runo« u pet knjiga; potom »Na ludom belom kamenu« izabrane tragikomedije, negrenu na Sterijinom pozorju za komediju 1972. godine, »U Edenu na istoku«, izabrane farse, »Tamo gde Lože plaču«, eseji, izbor iz dnevnika. Drame: »Generali«, »Kako zabaviti gospodina Martina«, »Remek delo i sudbina umetnika«, »Kategorički zahtevi«, »Budenje vamprira«, »Razaranje govora« i »Korespondencija«. Takođe, Pekić ima više od trideset radio-drama.

U literaturi ste se javili dosta kasno, u tridesetoj godini života, krajem 1965. Za dvadeset godina književnog rada, koje iskustvo smatraje najdražocnjim?

– Biti u književnosti je stajati na mrtvoj straži fronta imaginacije prema stvarnosti, ali istovremeno i u fokus ukrštanja različitih, često protivrečnih vrsta realnosti. U polju trajnog sukoba društvene i duhovne moći, takođe. To vam je kao da ste u gerili. Noć je, a u toj trminu interesa i motiva, antagonističke snage izmeđane. Ne vidite metak koji će vas ozdati, pa možda i ubiti. Ne znate ne koga pucate, pa i ako znate, koga će uistinu vaš metak pogoditi. Najmanja cena koja se u tom ratu plaća su izvesni kompromisi, što ih, verujem, ne bih pravio da se ne bavim književnošću.

U međuvremenu stičete izvesna iskustva. Sa stiđom ostavljavajući po strani ona destruktivna, koja od vas mogu napraviti moralno čudovište (što se pišuća događa češće nego što se misli), govorimo samo o onim vrednim. Dragocena su iskustva samospoznaje, naročito tamnijih načijica vlastite ličnosti, koja vam daju izvesnu kontrolu nad sobom. Dragocena su, takođe, saznanja o svetu oko sebe, koji bi vam, bez ovog poziva, bio pristupač u nešto jednostranim jednostranim. Ali je za mene najdragocenije iskustvo razumevanja.

Književnost piše uči, ili treba da uči, razumevanju drugih ljudi, čoveka uopšte, a što ga oni najčešće rezervišu za svoje junake, što ga u životu ne primenjuju, to je opet nešto što valja razumeti kao jednu od mnogih nedoučenih škola.

Da bih objasnio što pod tim iskustvom podrazumevam, poslužiće mi citat iz Kliford Simakovog »Grada«:

»Vi ljudi ste usamljena stvorenja. Nikad niste poznavali svoga bližnjeg. Ne možete ga poznavati zato što nemate onu zajedničku sposobnost razumeva-